FİLİM '74

SİNEMATEK DERNEĞİ
YAYIN ORGANI
EKİM 1974
SAYI 46
3 LİRA

Kapak Düzeni : İsa Çelik

FİLİM 74 / Türk Sinematek Derneği'nin yayın organı olarak ayda bir yayınlanır / Sahibi Türk Sinematek Derneği adına Onat Kutlar / Yazı işleri Sorumlusu : Ömer Pekmez / Bu sayıyı hazırlayan : Ahmet Kutlar / Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir, dergiyi bağlamaz / Yönetim Yeri : Türk Sinematek Derneği, Sıraselviler Caddesi, No. 65 Beyoğlu, İstanbul / Tel.: 49 87 43 / P.K. 307 Beyoğlu

Basıldığı tarih : 1.10.1974

Dizgi - baskı : EROL MATBAACILIK — Tel.: 26 75 61 / İstanbul

SAYI : 46 3 LİRA

SİNEMATEK'TE EKİM 1974

Sinematek'in Ekim 1974 programı, geçen yıldan buyana sürdürdüğü çalışmaların mutlu bir sonucu oldu. Yabancı Sinematek'lerle, başka kaynaklarla yapılan temasların sonucunda, bu yılın çalışma düzeninin özüne uygun, hepsi de üzerinde uzun zamandır konuşulup tartışılan, herbiri ayrı ayrı önemli eser niteliğini taşıyan filimlerden oluşmuş ile karşınızdayız.

Başta, geçen yıllarda sürekli beklenen, 1973-74 mevsiminde ise programlarımızda ilan edildiği halde çeşitli nedenlerle sunulamıyan Brezilya filimlerinden söz etmeliyiz. Bu Güney Amerika ülkesinde 1961' lerde başlayan Cinema Nôvo akımı, bütün dünyada geniş yankılar uyandırdığı halde, ülkemizde Sinematek'in sunduğu tek filimle, yani Kuru Hayatlar ile tanınmakta, daha doğrusu tanınmamakta idi. Avrupa ülkelerinin sinema salonlarında haftalarca oynayan bu filimler bizim ithalcilerimizi nedense hiç ilgilendirmedi. Bunun nedenini, yeni olan herşeye duyulan ürkeklikte olduğu kadar, bu filimlerin görülmemiş olmasında da aramalıyız. Umalım ki Sinematek'in attığı bu ilk adımdan sonra, geniş halk kitleleri, ticari sinemalarda da «Cangaceiro» dan başka hiç bir filimle tanınmayan Brezilye sinema sanatının örneklerini görsünler. Brezilya'nın karmaşık sinema yapısı, ülkenin azgelişmişliği, siyasal yapının özellikleri ve bu özellikler karşısında sinemanın tavrı konuları, bu gösteriler dolayısıyla ülkemizde de yeni bir tartışma kapısı açacaktır. «Ulusallık» konusunun sürekli gündemde olduğu Brezilya sinemasının örnekleri, aynı konuya ısrarla eğilen aydın çevrelerimizi yakından ilgilendirecektir.

Ekim programında yer alan iki başeserden, yani Visconti'nin «Venedikte Ölüm»ü ile Bunuel'in «Samanyolu»ndan ayrıca söz etmeyi bile gereksiz buluyoruz. İki büyük sinema ustasının olgunluk çağlarında verdikleri bu eserler konusunda yabancı ve yerli sinema kaynaklarında çıkan yazılar ciltler dolduracak kadar fazladır ve Türk seyircisi zaten uzun zamandanberi bu filimleri beklemektedir.

Bu ayın iki ilginç Bulgar sineması örneği de daha sonraları bir seminerle birlikte düzenliyeceğimiz Bulgar Sinema Sanatı gösterisinin bir çeşit öncüsü niteliğindeki klasiklerdir. İki ünlü Bulgar Yazarının, yani Dimov ve Pelin'in eserlerinden uyarlanan iki filimden özellikle Tütün, ülkemizde de çok sevilen bir romanın aktarılışıdır.
Sinematek, bu gösterileri, geçen yıllarda ve eylül ayında olduğu gibi seminer, konferans ve sergilerle tamamlıyacak.

CINEMA NOVO VE ÜÇ ÖNCÜSÜ : N. P. DOS SANTOS - GLAUBER ROCHA - RUY GUERRA

Dünya sinemasında son on yılın en büyük sinema olaylarından biri sayılan ünlü akım, YENİ SİNEMA / CINEMA NOVO ne yazık ki ülkemizde hemen hemen hiç tanınmamaktadır. Sinematek'te gösterilen ve akımın en tipik örneklerinden sayılan KURU HAYATLAR dışında hiç bir önemli Brezilya filmi ülkemizde gösterilmemiştir. Fransız yazarı Michel Ciment, bu akım konusunda kısaca şunları yazıyor :

«Brezilya CINEMA NOVO'su, bir ülkenin dönüm noktasındaki toplumunun yarattığı bir üründür. Brezilya, az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinden biri olarak önemli yıllar geçirmektedir. Akım, bir düzine sinemacı ile onları çevreleyen ozanların, sosyologların, müzisyenlerin eseridir. Bu genç aydınların aralarındaki birlik örnektir ve sonuç olarak yaratılan eserlerin ekonomik örgütlenişini de doğurmuştur. Luis Carlos Barreto'nun öncülüğü ile kurulan «DIFILM» örgütü, bağımsız yapımcıların ve sinemacıların bir araya gelmesini sağlamış, ayrıca filimlerin yapım ve dağıtımını da üstlenmiştir.

CINEMA NOVO, Brezilya sinemasının şarkılı ya da şarkısız komedilerden, avantür'lerden ve melodramlardan oluşan geleneksel ve konformist yapısıyla olan bütün bağlarını koparmakla işe başlamıştır. Amaç olarak, eleştirel ya da şiirsel bir gerçekçilik yardımıyla içinde yaşadıkları toplumu anlatmak ve değiştirmek yolunu seçmişlerdir. Sonuç olarak söz konusu olan sinema «politik» bir sinemadır. Akımın düşünürlerinden Alex Viany'nin deyimiyle yapılması gereken sinema «bir sokak sinemas»dır. Halk temalarını işleyen, sade bir sinema dili kullanan ve şiirin başlıca görevinin adaletsiz bir toplumda yaşayan insanlara daha insanca bir düzenin umutlarını vermek olduğu bir sinema...»

Akımın öncüleri olarak Brezilya'nın çok yoksul olan kuzey-doğu bölgesinin sorunlarını ele aldılar. Bu sorunlar çok sert ve çözümlenmesi güç olduğu için onları çekti. Daha sonra büyük kentlerin ve günümüzün sorunlarına da eğildiler. Akımın ilk ve önemli filmi Nelson Pereira Dos Santos'un çevirdiği RIO 40 GRADE (1955) sayılıyor. Dos Santos bu anlatımda (daha sonra çevirdiği Kuru Hayatlar ve Rio Zona Nord adlı eserleriyle) akımın babası sayılıyor. Daha sonra ünlü eserleri BARRAVENTO ve TANRI VE ŞEYTAN ile alana giren ve çevirdiği filimlerle akımın en önemli ismi haline gelen Glauber Rocha ve gene ilk uluslararası ödülü kazanarak (OS FUZIS / Berlin 1964 ödülü) grubu güçlendiren Ruy Guerra geliyor. Rocha, aynı zamanda önemli bir sinema kuramcısıdır. «Şiddet estetiği» adını verdiği kuramında Cinema Novo'nun açlığın ve yoksulluğun egemen olduğu bir ülkede yeşerdiği-

ni ve dolayısıyla sorunları ele alış biçiminin sert ve şiddetli olması gerektiğini söylüyor. Akım daha sonraki yıllarda GANGA ZUMBA (Carlos Diegues), LA MORTE (Hirszman), O DESAFIO (Saraceni), LA TERRA EM TRANSE ve ANTONIO DAS MORTES (Rocha) gibi önemli eserler verdi.

TANRI VE ŞEYTAN GÜNEŞ TOPRAĞINDA

Brezilya Cinema Nôvô'sunun kuramcısı ve en ünlü yönetmeni Glauber Rocha'nın bütün düşüncelerini ve tipik sinema anlayışını Antonio Das Mortes'le birlikte özetleyen bu filim, aynı zamanda onun başeserlerinden biri sayılmaktadır. Aşağı yukarı oniki yıldanberi dünya sinema çevrelerinde tartışılan bu akım, yönetmen ve filim konusunda şu kısa yazı çerçevesinde bilgi vermek mümkün değildir. Devrimci sinema, tropikalizm, kültür ikiliği, şiddet estetiği, ulusallık, gizemcilik gibi herbiri son derece karmaşık, aktüel ve özellikle ülkemiz yönünden önemli sorunların tartışılması demek olan böyle bir açıklama ancak daha geniş çaplı incelemelerle mümkün olabilir. Bu nedenle program dergimizde «Tanrı ve Şeytan»ın sadece tanıtma yazılarını vermekle yetiniyor, filmin geniş ölçüde açıklama ve tartışmasını gösteri günü vereceğimiz açıklama ile düzenliyeceğimiz seminere bırakıyoruz.

T Ü F E K L E R

Brezilya'nın yoksul Nordeste bölgesinin köylüleri kutsal bir kişinin sözlerine uyarak yağmur getireceği inancıyla bir kutsal öküzün peşinde yollara düşerler. Milagres kasabasında başkan'ın yiyecek maddelerini aç köylülerin saldırısından korumak için oraya askeri birlikler gönderilir. Askerlerden biri olan Mario köylü kızlardan Luisa'ya aşık olur. Ancak askerlere karşı genel düşmanlığı genç kızın bu sevgiye karşılık vermesine engel olur. Bir başka asker, Pedro bir kaza sonucu tüfeği ile bir köylüyü öldürür. Olay hemen örtbas edilir. Yiyecek maddelerini taşıyan araç hareket ettiği sırada eski bir asker olan araç sürücüsü Gaucho aç köylülerin kendilerini ezenlere karşı gösterdikleri boyun eğme karşısında isyan'a kapılır. Bir tüfek kaparak askerlere ateş açar. Gaucho'yu takip eder ve öldürürler. Araç yola devam eder. Ancak kutsal kişinin kendilerine verdiği umut ve öğütlerin boşa çıktığını gören köylüler kutsal öküzü keser ve etini paylaşarak yerler.

«Bu filmi askeri darbeden sonraki Brezilya için çevrilmiş bir eser saymak yanlıştır» diyor filmin yıldızı Maria Gladys. «Şiddet ve açlığın doğurduğu estetiğin sineması» olarak Rocha tarafından tanımlanan Cinema Nôvô akımının başlangıcından bu yana on yıldan fazla geçmiştir. Bugün bu sinemanın ürünleri, birer gerilla filmi olmanın öte-

sinde değerlerle yargılanıyor. Ayrıca Brezilya hükümetinin bu filimlerin çeşitli ülkelerde gösterilmesine izin verişi, filimleri yasaklamayışı dikkat çekicidir. Son on beş yılın üç beş filminden biri olan Tüfekler, sinema yazarı Nigel Andrews'un deyimiyle bugün «odjektif kalışında gücüyle» önemlidir. Örneğin filmi izlerken, ezilen halka, onu idealize ederek hayran olmuyoruz. Tam tersine, tıpkı Gaucho gibi, halkın bütün baskılar karşısındaki dinsel tevekkülü, şiddete boyuneğişi karşısında isyan ediyoruz. Gene filme göre askerler, kendiliğinden kötü kişiler, canavarlar değil, tıpkı halkın kendisi gibi sistemin yarattığı ögelerdir. Filim acayip bir biçimde duragandır. Ama gizli bir şiddetin varlığını her an duyarız.

Askerlerle halk arasında uzlaşmazlığı, allegorik biçimde Mario ile Luisa arasındaki ilişkide buluyoruz. İki genç, önce çevrelerindeki büyük kargaşaya adeta aldırmaksızın birbirlerine verirler kendilerini. Ama bir yandan da sürekli, birbirlerinin düşmanı olduklarını unutmayarak. Bu garip ikilem, özellikle bir köylünün bir asker tarafından öldürüldüğü sahnede ortaya çıkar. Oradan ölüyü bırakarak çıkan Mario ile Luisa, sokaklarda bir duvardan bir duvara çarparak, birbirlerine birer işkenceden farksız öpücükler vererek ve bir kezinde Luisa, öbür kezinde Mario karşısındakinden kurtulmaya çalışarak giderler. Filim bir bakıma tam bir çıkmazla sona erer. Yönetmen Guerra, Gaucho'nun kişisel eylemini daha sonra şu sözlerle mahkûm etmiştir : «Gaucho'nun davranışı moral bir bilincin sonucudur ama devrimci bir bilincin sonucu değildir...» Öbür yandan filmin tek ışıklı çizgisi, bir başka deyimle bilinçlenme ve çözümleme çizgisi köylülerin dinsel baskı karşısındaki tavırlarının filim boyunca değişmesi ve gelişmesidir. Sonda öküzün kesilip yenilmesi bir çeşit «iconoclastie» olarak düşünülebilir.

Dünya sinema çevrelerinde yıllardır konuşulan, tartışılan, üçüncü dünya ülkeleri sinemas ıyönünden büyük önem taşıyan Cinema Nôvô' nun en ünlü örneklerinden birini oldukça geç de olsa Türk sinemaseverine ve sinema sanatçılarna sunmanın gerçek bir olay olduğunu sanıyoruz. Ve gene sanıyoruz ki Rocha'ın filmiyle birlikte Guerra'nın filmi üzerinde düşünmek, biz Türk seyircileri için aynı zamanda bir görev olacaktır.

KURU HAYATLAR

Filim kuzeydoğu Brezilya'nın yoksul ve verimsiz Caatinga bölgesinde geçer. Bu bölgenin yoksul köylülerinden Fabiano ve küçük ailesinin öyküsüdür anlatılan : Karısı, iki çocuğu ve küçük köpekleri Baleia. Fabiano geçinemediği için yollara düşer. Bu uzun yürüyüşle başlar filim. Bir çiftlikte çobanlık işi bulur. Patron önce söz verdiği ücreti

vermez. Fabiano aldığı daha az parayla kasabaya iner. Kasabada bir polis ona kâğıt oyunu teklif eder. Fabiano, adamın hile yaptığını görür ve ona karşı çıkar. Fabiano'yu nezarete atıp falaka çekerler. Sonra da hapse atarlar. Fabiano'nun yanında bir gerilla yatmaktadır. Sabaha karşı gerillayı kurtarmaya gelen arkadaşları Fabiano'yu da kurtarırlar. Birlikte gitmeyi teklif ederler. Fabiano kabul etmez. Terkedilmiş bir kulübeye yerleşir ailesiyle. Sefaleti kuraklık izler. Küçük oğlunun, Baleia.ya ve çevresine bakarak adeta esrarlı bir anahtar sözcük gibi mırıldandığı «cehennem...» kelimesi bu kuraklığı çok şiddetli bir biçimde canlandırır.

Fabiano, susuzluktan kudurması muhtemel olan köpeğini öldürmek zorunda kalır. Ve sonunda aile, koşullara dayanamıyarak, iş aramak üzere büyük kente doğru yola çıkar. Filim, «Daha birçok Fabiano'lar ekoomink koşullar nedeniyle köylerden kente göçedecekler,» cümlesiyle sona erer.

Brezilya'da 1955 yılında başlayan Yeni Sinema hareketinin öncülerinden biri olan Dos Santos'un bu filimi 1964 Cannes Film Şenliğin'de iki özel ödül kazanmıştır. Filim Brezilya «Yeni Sinemasının en belirgin özelliği olan gerçekçiliğini, ulusallık ögesiyle birleştirip, çarpıcı bir biçimde karşımıza çıkarmaktadır. Kuru Hayatlar Yeni Sinema'nın en önemli yapıtlarından biridir.

FİLİM HAKKINDA

1964 Cannes şenliğinde bu hayranlık verici filim önünde saygı ile eğiliyoruz. Bu filim bize yirmiyedi milyon yoksulun mutluluk ülküsünün daha rahat uyumak olduğunu öğretiyor. Uykunun verdiği geçici bilinçsizlikle özgür, deri bir yatakta uyumak...

Raymond Lefevre

LUİS BUNUEL'İN «SAMANYOLU»NDAN BİR BÖLÜM.

Bunuel, kendi yolunu, «dünya küresinin tam turunu yapan» Samanyolu'nunki ile birleştirmiş, sağda solda bu filmin çekimini tamamlıyor. Yolculukları boyunca çeşitli doğmalar ,inançlar, karşı-inançlar, orto ve hetero-doksluk'larla karşılaşan kahramanlarımız, bir ara, bir Cizvit ve bir Jansenist papazının düellosuna tanı kolurlar. Bunuel, bu sahnenin olabildiğince klasik olarak çekilmesini istiyor. Çünkü, önemli olan, kişilerin düello boyunca birbirlerine söyledikleri... Böylece, «sözcüklerin kanadığı»na dair olan deyiş de, gerçek-üstücü André Breton'un şu tümcesi de doğrulanmış oluyor : «Şu iyice anlaşılsın ki, biz «kelime oyunu» dediğimizde sözkonusu olan, en önemli varoluş nedenlerimizdir...»

DIŞ MEKAN, KİLİSE - GÜNDÜZ

Şövalye, manastırdan çıkar. Gardiyan kapıyı kapar ve yaslanır. Jansenist, tam uzaklaşacağı zaman, kendisini bekleyen, siyahlar giyinmiş kişiyle karşılaşır.

Cizvit

Kont hazretleri, bir dakikanızı lütfeder misiniz?

Jansenist (ona üstten bakarak)

Kiminle teşerrüf ediyorum?

Cizvit

Ben peder Billuard'ım... İsa'nın yoldaşı...

Kont, Cizvite bakar ve büyük bir sükunetle konuşur.

Jansenist

Ben, cizvitlerin yalnız geceleri çıktığını sanırdım... Fareler gibi...

Peder sarsılır, kendine hakim olur ve konuşur

Cizvit

Nasıl böyle konuşmaya cüret edebiliyorsunuz?

Jansenist (soğuk)

Mösyö, size istediğim gibi konuşuyorum. Acelem var. Ne istiyorsunuz?

Cizvit, sesini alçaltır ve manastırın kapısını göstererek :

Cizvit

Nereden geldiğinizi biliyorum. Bu aziz yerde olan herşeyi biliyorum.

Jansenist tepki göstermez. Cizvit devam eder :

Cizvit

Ve sizin kutsallığın gerçek doktrinini inkâr etmekte devam ettiğinizi de biliyorum.

151

Jansenist başını kaldırır. Bu konuyla ilgilenmişe benzemektedir. Cizvit'in gözlerinin içine bakarak, daha az sakin bir sesle konuşur :

Jansenist

Çürümüş bir tabiat sözkonusu olduğunda, içten gelen inayete asla karşı koyulamaz.

Katolik inancına ters düşen bu sözleri işittiğinde, cizvit yerinden sıçrar. Kendine hakim olur ve sükünetini bulmaya çalışırken sorar :

Cizvit

Bu cümleyi başka bir yerde tekrara cüret edebilir misiniz?

Jansenist

Mösyö, emrinizdeyim.

Cizvit

Gidelim

Yanyana birkaç adım yürürler ve yere oturmuş olan iki hacıya rast-

larlar : Pierre ve Jean. Pierre, eski pabuçlarını elden geçirmekle uğraşmaktadır.

152

Cizvit, iki hacıya yaklaşır ve kibarca sorar :

Cizvit

Baylar, bize eşlik eder ve tanıklıkta bulunur musunuz?

Pierre

Ne için?

Cizvit

Bir duello için.

Pierre ve Jean, sıkıntılı sıkıntılı birbirlerine bakarlar

Jean

Düello mu? Ama biz böyle şeylerden anlamayız ki.

Cizvit

Ziyanı yok. Vicdanınıza göre karar verirsiniz. Geliniz.

Pierre ve Jean kalkarlar, baston ve heybelerini alırlar. 4 adam birlikte yürür.

DIŞ MEKAN, ŞATO HARABESİ — GÜNDÜZ

153

Hepbirlikte otların kapladığı, yıkık bir şatonun terkedilmiş avlusuna gelirler. (Sahne, bir çayırda veya alanda da geçebilir)

Avlunun ortasında, düz bir yer bulup dururlar. Cizvit ve Jansenist pelerinlerini gösterişli biçimde çıkarır ve yere korlar.

Siyah sivil giysisi üzerinde, cizvit altın bir haç taşımaktadır.

Sakin, Janseniste bakmadan ve rakibiyle konuşarak sağ eldivenini çıkarmağa başlar :

Cizvit

Biraz önce söylediğini tekrara cüret edecek misiniz?

Sakin, kendinden emin ve karşısındakini küçümseyen bir tavırla Jansenist cevap verir :

Jansenist

Evet, mösyö... Çürümüş bir tabiat sözkonusu olduğunda, içten gelen inayete karşı konulamaz.

154

Cizvit, Janseniste doğru bir adım atar ve hafif bir şekilde eldivenle yanaklarına vurur. Sonra eldivenini atar.

İki adam, hemen kılıçlarını çeker, gösterişle birbirlerini selamlar, savunmaya geçerler ve vuruşma başlar.

Birkaç saniye süresince, döğüş, ciddiyetle sürer. Özellikle Cizvit saldırır, Jansenist ise kendini savunur.

Birden, Cizvit hamle yapar. Janbenist kendini güçlükle kurtarır. Vuruşma pozisyonunu alırlar, nefeslerini kontrol ederler ve Cizvit, he-

yecanlı bir sesle konuşur :

Cizvit

İnayet, herzaman, Tanrı tarafından verildiği amaca ulaşmaz. Düşüncelerimi, irademi istediğim gibi kullanamam. Onları tutamam. Onlara emir verememe.

Jansenist öfkeyle düelloyu hızlandırır.

155

Saldırma sırası ondadır. Bütün pozisyonlarda saldırır. Cizvit, geriye kaçarken, saldırıları ustalıkla önler. İki rakip, hemen hemen eşit güçlere sahiptirler.

Aniden Jansenist saldırır. Cizvit önler. İki adam yanyana birbirlerine yaslanırlar Cizvit, Jansenistin gözlerine bakarak, sakin bir sesle konuşur :

Cizvit

İnsanın, tam harekete geçme anında, ona iyi olanı nisbeten yapma gücü veren yeterli inayete kavuştuğunu inkâr mı edeceksiniz?

Yeterli sözcüğü üzerins israr etmiştir ve bu sözcük, Janesinti şoke eder. Ve şöyle bağırır :

Jansenist

Evet, inkâr ediyorum.

156

Cizvit onu iter ve döğüş tekrar başlarken de ekler :

Jansenist

İrade kaçınılmaz olarak çağımızda hâkim olan zevke tabidir.

(Jansenistin tüm sözleri, 17. yüzyılın ünlü Jansenist kitaplarından alınmadır. Ayni biçimde, Cizvitin sözleri de, ya Cizvit dogmasından, ya da Jansenistlere karşı cevaplarından alınmadır)

157

Düello sürer. Sırayla ikisi de avantajlı gözükürler. Zaman zaman, yanak yanağa, bilek bileğe gelir ve konuşmalarını sürdürürler.

İki hacı, düelloyu ilgiyle izler.

Yavaş yavaş iki vuruşmacı da sükünetlerini yitirir ve öfkeye kapılırlar. Jansenist şöyle der :

Jansenist

Çürümüş tabiat halinde lâyık olma ve olmamak için, insanın gereksinmelere bağlı olmayan bir özgürlüğe sahip olması şart değildir.

Cizvit hemen cevap yetiştirir :

Cizvit

Çürümüş tabiat halinde layık olmak veya olmamak için, insanın kesin ve göreceli (izafi) hertürlü gereklilikten kurtulmuş olması şarttır.

158

Sözleri arasında kılıç şakırtıları duyulur. Yavaş yavaş yorulur, nefessiz kalırlar.

Jansenist

İsa'nın genel olarak tüm insanlar için öldüğünü söylemek, yarı-pelajist bir yanlıştır. (I)

Cizvit

Tanrı'nın iyiliğine hakaret ediyorsunuz. İsa, tüm insanlara kurtuluş çareleri vermek için ölmüştür.

Bu cümleyi tamamlarken, Cizvit, aniden şiddteli bir atak yapar. Şaşıran Jansenist ıslak otlara kayar ve boylu boyunca düşer.

159

Cizvit kılıcını ona saplayacağı anda, Jansenist kılıcın yönünü değiştirmeyi başarır. Kılıç Jansenistin göğsünden birkaç santim ötede, yere saplanır. Jansenist, kendi kılıcını bastırarak, Cizvitinkini yerde tutar. İkisi de kımıldayamaz haldedir. Bunun üzerine, Jansenist, Cizvitin yakında bulunan yüzüne doğru avazı çıktığı kadar bağırır :

Jansenist

Geçmişe ait bir irade, yarım ve sahte bir iradedir. Düşüncem ve iradem hiçbir durumda bana ait değildir. Özgürlüğüm ise bir hayaletten başka birşey değil...

(Cahiers du Cinéma - Kasım 1968)

Çeviren : A. Dorsay

(I) Pélage = Ortaçağın bir din bilgini. Dinsel inançlarda insan özgürlüğüne fazla yer vermesi dolayısıyla eleştirilmiş ve 431 yılında Efes'te toplanan Ekümenik Konsülce mahkum edilmiştir. (Ç. N.)

VENEDİKTE ÖLÜM

Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasından bir kaç yıl önce Venedik. Ünlü Alman Besteci ve şefi Gustave Von Aschenbach tatilini geçirmek üzere bu kente gelmiştir niyeti bir yandan tatili geçirirken bir yandan da eserini tamamlamaktır. Venedik'in ünlü Lido'sunda Motel Des Bains'in salonundağ Aschenbach, otelin öbür müşterilerini izler. Bu müşteriler arasında özellikle bir Polonya'lı aile dikkatini çeker : Anne, kızları ve mürebbiyeleri ve bir de ondört yaşlarında genç bir oğlan. Son derece güzel olan genç çocuğun yüzündeki mutlu ve düz ifade bestecinin ona kapılmasına neden olur. Günler geçer. Aschenbach'ın oğlana olan ilgisi artarak sürer gider. Adının Tadzio olduğunu öğrendiği çocuk besteciyi tedirgin etmektedir. Bu arada Venedik üzerinde ağır bir bulut gibi çökmüş duran koku ve hastalık, besteciye kenti terket-

me kararını verdirir. Ancak bir yanlışlık sonucu kenti terkedemez. Hareketinin geriye kalışı ona, kendine bile itiraf edemediği bir sevinç verir. Tadzio'yu gözetlemeye devam eder. Bu arada otel idaresi tarafından şiddetle yalanlanmasına rağmen kent'te esrarlı bir salgın hastalık konusundaki söylentiler yaygınlaşır. Anlaşıldığına göre bu hastalık kolera'dır. Aschenbach bir berberin kendisini gençleştirmek konusunda gösterdiği özenden memnun. Tadzio'yla uzak ilişkisini devam ettirir. Besteci genç çocukta, kafasındaki saf güzellik idealinin adeta somut bir örneğini görmektedir. Son eserinde vermek istediği de budur. Salgın söylentisi o derece yaygınlaşır ki otel müstahdemi de kenti terketmeye başlar. Vakit sabahtır. Nerdeyse kimsenin kalmadığı otel'den çıkan Von Aschenbach kumsala gider, bir koltuğa oturur. Plâjda gözlerinin önünde sanki hiç bir şey olmamış gibi o tatlı güzel görüntüsüyle sadece Tadzio vardır. Besteci ona bakarak derin düşüncelere dalar ve oracıkta, koltuğunda ölür...

Yüzyıl başındaki Alman Edebiyatı'nın en önemli yazarı Thomas Mann'ın aynı adı taşıyan ünlü eserine Visconti'nin yaklaşımı, dünya sinema çevrelerinde ulaşılması güç bir başarı sayılıyor. Alman burjuvazisinin yaşantısını «Büyülü Dağ», «Buddenbrooks Ailesi» adlı eserlerinde büyük bir ustalıkla anlatan Mann ile Visconti'nin buluşması rastlantı değildir. Yönetmenin daha önce yaptığı «Lanetliler»de Buddenbrooks'un etkileri açıkça görülmektedir. Marksist tarih yorumunun aşamalarını dikkatle izleyen Visconti için «Senso» ve «Leopar»ın soylularından sonra burjuvaların gelmesi kaçınılmazdı. Ancak, sineması ile kendi kişiliği arasında derin ve çok yönlü bağlar kuran Visconti tarihin her iki aşamasında da, sınıfların tarih alanına girişlerini değil, çürüyüşlerini, çöküşlerini ve bundan doğan trajik çatışmayı ön plâna almaktadır. 1789'un parlak günlerinden yüzelli yıl sonra, birinci dünya savaşı öncesi, her yönüyle bir «Dekadans»ın ağırlığını taşıyordu. Milano Dük'ünün oğlu olan Visconti ile Leopar'daki Salina Prensi ve onun yaratıcısı olan Kont Di Lampedusa arasındaki ilişkiler nasıl boşuna değil idiyse her eserinde, örneğin «Tonio Kröger» ya da «Büyülü Dağ»da bir yabancılaşmayı anlatan Thomas Mann'la, topluma ters düşmenin sürekli ozanı Visconti arasında kurulan ilişki de boşuna değildir. Buna Visconti'nin «Güzel Çağ»a, «Ars Novo»ya ve homoseksüaliteye duyduğu yakın ilgiyi eklemeli. Böylece filim yüzyıl başının İtalyan ve Alman toplumlarını toplumcu bir gözle irdeleyen bir eser olarak değil, yukarda çok kısaca özetlemeye çalıştığımız çok yönlü kişisel ilgilerin estetik bir sonucu olarak düşünülmeli.

İngiliz yazarı David Wilson'ın belirttiği gibi beyaz perdeye aktarılması

imkânsız inceliklerle dolu «Venedikte Ölüm»ün Visconti uyarlaması mutlak bir başarıdır. Görüntüleri belirliyen iki önemli öge, yani bir yandan ideal güzellikle örtüşen Tadzio'yu ve onun çevresini yansıtan olağanüstü güzellikte açık tonlar ve öbür yandan dayanılmaz bir kokunun yükseldiği çürüyen, hastalıklı, boğucu havayı yansıtan koyu ve ağdalı renk düzeni inanılmaz bir ustalıkla içiçe girmiştir. Visconti' nin bilinen ayrıntı zevki ve konunun geçtiği çağın atmosferini yaratmaktaki büyüklüğü filmin mükemmelliğini doğal olarak zaten sağlamaktadır.

MATTEOTTİ'NİN ÖLÜMÜ

10. Haziran. 1924'te, Roma'da, parlamentonun toplumcu milletvekillerinden Giacomo Matteotti, Mussolini'nin faşist çetecileri tarafından kaçırılır. Çete milletvekilini öldürür ve cesedini gizler. Olay kısa zamanda bir skandal halini alır, milletvekilinin kayboluşu büyük tepkilere yol açar. Mussolini hükümetini kurtarmak için uzlaşma yolları aramaya mecbur kalır. Ancak bu girişimler, cinayetten faşistleri sorumlu tutan muhalefet partileri tarafından reddedilir. Muhalefet partileri arasındaki anlaşmazlık, Mussolini'nin taraftarlarını dayanışmaya götürür ve Mussolini, ünlü nutkuyla iktidarı terk etmeye asla niyetli olmadığını açıkca söyler. Bu günden itibaren İtalya faşizmin tam anlamıyla sultası altına girer ve Matteotti, İtalya'da faşizme karşı direnişin bir simgesi haline gelir.

TÜTÜN

Çağdaş Bulgar yazarlarının en ünlüsü Dimitar Dimov'un bir çok dile, bu arada Türkçeye de çevrilmiş ve çok sevilen romanı Tütün'ün, Korabov tarafından sinemaya yapılan uyarlaması, bir filim olarak da Bulgar sinemasının başyapıtlarından biri sayılmaktadır. Roman, Bulgaristan'ın en büyük ulusal ödülünü almış, filim ise, 1961'den bu yana sayısız ülkede gösterilmiştir. İkinci dünya savaşı arasının ateşli yıllarının geniş bir panoraması olan filmin konusunu şu kısa çerçeve içinde açıklamak mümkün değildir. Sinematek, daha önceki yıllarda, bazı filimler için yaptığı gibi Tütün'ün gösterisi sırasında da eş**zamanlı (simultane) çeviri** yaparak konuşmaların anlaşılmasını sağlıyacaktır.

Çağdaş Bulgar sinemasının öncülerinden olan Nikola Korabov, ilk filmi «Dimitrovgradlı Adam»dan başlıyarak gerçeği, yalnızca gerçeği vermeyi amaçlamıştır. Kendi sözleriyle, «Yönetmen için önemli olan kahramanla rdeğildir. Yaşayan, zaafları, korkuları, sevinçleri, sıkıntıları ve eylemleri ile insanlardır...» Tütün'ü çevirirken de aynı düşünce-

lerle hareket eden Korabov, burjuva dünyasının sadece kokuşmuş, kötü, zayıf kişiliklerden değil, aynı zamanda güçlü kişilerden de oluştuğunu, bu dünyaya karşı tavrın temellendirilişinde başka ayraçlar kullanılması gerektiğini söylüyor. «Gerçek devrimci tavır burjuvaları tek tek kötü ve yoz kişilikler olarak göstermekle değil, onların bütün bireysel güçlerine rağmen, tarihin akışı önünde duramıyacaklarını temellendirmekle olur.»

TOPRAK

Ekim programında yer alan ikinci Bulgar filmi «Toprak» ta, gene bir başka ünlü yazarın Elin Pelin'in aynı adı taşıyan romanının uyarlamasıdır. Konu, daha önce birçok yazar ve yönetmenin ele aldığı toprak konusudur. Olay yüzyılımızın başında geçer. Filmin başkişisi Enio, daha önce son derece insancıl özellikleri olan genç bir insan olduğu halde, toprak tutkusu, giderek onun bütün benliğini kaplar. Bu tutku ama, güzel nişanlısı Tzveta'yı unutturur, onun yerine kambur ama zengin Stanka ile evlenmeye iter. Gene aynı zenginlik tutkusu, kardeşinin canına kastetmeye kadar götürür onu. Bu tutku, Enio'yu yavaş yavaş tüketir... Sonunda, bütün hayatı boyunca onu seven, onunla evlenmek için her yola başvuran Stanka bile, bütün çevresine zararlı olan bu kişinin yanında mutsuz olur, o da tükenir gider.

TANIDIĞIM ADAM

Genç kadın Bulgarca öğretmenidir. Birtakım üzüntüleri vardır, bu nedenle içine kapanık bir kişiliğin sahibidir. Yeni bir okulda görev verilir. Bu okul bir çeşit gece okuludur ama öğrencileri normal eğitim döneminde bu olanakları bulamamış işçilerden oluşur. Her biri ayrı çalışma şartlarından gelen bu yaşı geçkince öğrencilerin, bazısı evli, bazısı çocuk sahibi ve ilk okulu giden çocuğu ile aynı anda karne almak durumundadır. İş ve aile çevrelerinden bir çok problemlerini beraberlerinde taşırlar bu insanlar. Bazısının kullandığ ıkamyon bozulur, bazısının üzerine çalıştığı kömür ocağının galerileri çöker. İşte, genç ve deneyimden geçmemiş öğretmen bir zaman sonra öğrencilerinin özel yaşamlarına eğilmek gereğini duyar, onları çalıştıkları yerde görmeye gider ve tek tek yaşam ve çalışma koşullarını görür, öğrenir. Son derece iyi ilişkiler kurar bu yaşlı öğrencileriyle. Bir gün yeni evlenen bir öğrencisinin ölümüyle son bulur hikâye. Genç kadın sınıfa girer ve ölen öğrencisinin yerine oturur, gelişinden bu yana bu okulla herşey gözlerinin önünde sergilenmektedir.

İddiasız, sağlam, dengeli, ayakları yere basan bir filim «Tanıdığım Adam». İnsan sevgisi ve yardımlaşmanın işçiler arasındaki yaygınlığı

anlamak olanaklı bu filimle. Diğer Bulgar filimlerindeki şiirselliğe **ulaşamamış, ama eğ**itsel yanı ağır basıyor. Büyük kahramanları yok, günlük bir yaşam ve bunun kesitleri. İnsanları belki de tanıdığımız insanlar, belki de tanımıyoruz ama çevremizde görebileceğimiz sade, dürüst insanlar.

TOPRAK / LAND / Yön: Zahari Zhandos / Sen: Vesselin Hanchev / Gör. Yön: Boncho Karastoyanov / Oyn : Bogomil Simeonov, Ginka Stancheva, Slavka Slavova, Stefan Petrov / 1957, Bulgar yapımı.

TÜTÜN / TOBACCO / Yön : Nikolai Korabov / Eser : Dimiter Dimov / Gör. Yön : Valo Radev / Oyn: Nevena Kokanova, Yordan Matev, Miroslava Stoyslova, Ivan Kasakov, Tsvetana Ostrovska / 1961, Bulgar yapımı.

TANIDIĞIM ADAM / LE MEILLEUR HOMME QUE JE CONNAISSE / Yön : Lubomir Charladjiev / Sen : Liliana Mikhailova / Gör. Yön : Borislav Pountchev / Müzik : Dimitre Valtchev / Oyn: Nevena Kokanova, Vladimir Smirnov, Petre Slabakov, Grigor Vatchkov, Vassil Popiliev, Sotir Mainolovski, Dimitre Mantchev, Dimitre Kokanov, Oleg Kovatchev / 1974, Bulgar yapımı.

KURU HAYATLAR / VIDAS SECAS / Yön : Nelson Pereira dos Santos / Oyn: Atila Lorio, Maria Riberio, Baleia, Gilvan Lima, Genvaldo Lima / 1963, Brezilya yapımı.

MATTEOTTİ'NİN ÖLÜMÜ / IL DELITTO MATTEOTTI / Yön : Florestano Vancini / Sen: L. M. Battistrada, F. Vancini / Gör. Yön: Dario Di Palma / Müzik : Egisto Macchi / Oyn : Franco Nero, Vittorio De Sica, Mario Adorf, Riccardo Cucciolla / Renkli, 1973 İtalyan yapımı.

VENEDİK'TE ÖLÜM / MORTE A VENEZIA / Yön: Luchino Visconti / Eser : Thomas Mann / Sen: L. Visconti, Nicola Badalucco / Gör. Yön: Pasquale De Santis / Oyn: Dirk Bogarde, Björnr Andresen, Silvano Mangano, Marisa Berenson, Mark Burns, Romolo Valli / Renkli, 1971 İtalyan yapımı.

TÜFEKLER / OS FUZİS / Yön: Ruy Guerra / Sen Ruy Guerra / Hikaye : Ruy Guerra, Miguel Torres, Pierre Pelegri, Demosthene Theokary, Philippe Dumarcay / Gör. Yön: Ricardo Aronovich / Müzik : Moscir Santos / Oyn : Atila Lorio, Nelson Xavier, Maria Gladys, Leonides Bayer, Hugo Carvana Mauricio Loyola, Ivan Candido, Paulo Cesar / 1973, Brezilya yapımı / 1964, Berlin Film Festivali ikincisi.

TANRI VE ŞEYTAN GÜNEŞ TOPRAĞINDA / DEUS E O DIABO NA TERRA DO SOL / Yön: Glauber Rocha / Sen : Glauber Rocha / Gör. Yön: Valdemar Lima / Müzik : Heitor Villa - Lobos / Oyn: Geraldo Del Rey, Iona Magalhoes, Othon Bastos, Lidio Silva, Mauricio do Valle, Sonia das Humildes / 1965, Brezilya yapımı.

SİNEMATEK EKİM 1974 PROGRAMI

1	Salı	Bütün seanslar	Kuru Hayatlar / Vidas Secas / Nelson Pereira dos Santos.
2	Çar.	Bütün seanslar	Samanyolu / La Voie Lactee / Luis Bunuel
3	Per.	Bütün seanslar	Samanyolu / La voie Lactee
4	Cuma	Bütün seanslar	Tüfekler / Os Fuzis / Ruy Guerra
5	C.tesi	Bütün seanslar	Tüfekler / Os Fuzis
8	Salı	14.00-16.30-19.00-21.00	Venedik'te Ölüm / Morte A Venezıa / Luchino Visconti
9	Çar.	Bütün seanslar	Tütün I / Tobacco / Nicolai Korabov
10	Per.	Bütün seanslar	Tütün II / Tobacco
11	Cuma	Bütün seanslar	Toprak / Land / Zahari Zhandov
12	C.tesi	16.30 19.00	Tütün I / Tobacco Tütün II / Tobacco
15	Salı	Bütün seanslar	Toprak / Land
16	Çar.	Bütün seanslar	Matteotti'nin Ölümü / Il Delitto Matteotti / Floresane Vancini
17	Per.	Bütün seanslar	Matteotti'nin Ölümü / Il Delitto Matteotti
22	Salı	16.30 19.00	Tütün I / Tobacco Tütün II / Tobacco
23	Çar.	Bütün seanslar	Tristana / Luis Bunuel
24	Per.	Bütün seanslar	Tanıdığım Adam / Le Meilleur Homme Que Je Connaisse / Lubomir Charlandjiev
25	Cuma	Bütün seanslar	Tanıdığım Adam / Le Meilleur Homme Que Je Connaisse
26	C.tesi	Bütün seanslar	Toprak / Land
29	Salı	Bütün seanslar	Tanrı ve Şeytan Güneş Toprağında / Deus E O Diabo Na Terra Do Sol / Cla-Clauber Rocha
30	Çar.	Bütün seanslar	Tanrı ce Şeytan Güneş Toprağında / Deus E O Diabo Na Terra Do Sol
31	Per.	Bütün seanslar	Tanrı ve Şeytan Güneş Toprağında / Tüfekler / Os Fuzis
1 Kasım	Cuma	Bütün seans.	Tanıdığım Adam / Le Meilleur Homme
2 Kasım	C.tesi	Bütün seans.	Que Je Connaisse